

סימן רי. דין האוכל פחות מכזית מה דינו. ובו בי' סעיפים:

א האוכל פחות מכזית בין מפת בין משאר אוכלים והשותה פחות מרביעית בין מיין בין משאר משקים מברך תחלה ברכה הראויה לאותו המין ולאחריו אינו

הוא כביצה שלימה שלנו, ודן באריכות בזה בביה"ל (סימן רעא סעיף יג ד"ה של רביעית), ולשיטתם שיעור כזית בזה"ל הוא 50 סמ"ק כשנשער חצי ביצה בקליפתה כדעת המ"ב (ולדעת הגר"ח נאה דיש לשער בלא קליפתה, יש למעט בין 5 ל10 אחוז). ולדעת הסוברים לחשב כמידות זמנינו שיעור כזית הוא כ29 סמ"ק כשנחשב בקליפתה, ובלא קליפתה יש להוריד כנ"ל. [ומסקנת הביה"ל דבמידי דאורייתא יש להחמיר לשער בשיעור הגדול כגון בקידוש ליל שבת או כזית מצה או כזית בליל א' דסוכות].

שיעורים: מביאים בשם בעל אבני נזר שהראה על אצבעו אחרי הציפורן מעט שהוא שיעור כזית - וזאת הברכה (מהדור"ד עמ' 254 ומהד"ה 346), (עדות שמסר הגרש"ז אורבאך בשם עד ראיה) וכן מביא שם בשם חזו"א דאף שכתב לגבי מצה שיעור גדול משום דהחמיר לצאת מכל ספק, אמנם מעיקר הדין סובר דשיעור הוא כגודל זית המצוי בזמנינו ע"ש שמביא כן מכמה ספרים וזה גם דעתו, ועי' מש"כ בקובץ שיעורים (ח"ב סוף סי' מו בשם תשובת הגאונים) "ולכך נתנה התורה שיעור בביצים ובפירות שדברי סופרים על הר סיני נתנו וכו' ולא שיערו במשקלות ובמידות לפי שגלוי לפני הקב"ה שישראל עתידין להתפזר בין האומות והמדות משונות בדורות ובמדינות לכן תלו בביצים ופירות שהם קיימין בכל עת", ומבואר שלא כדעת

שינוי מקום בברכת מעין ג': פסק הרמב"ם (עי' סי' קפד סעי' ג ומ"ב וחיי משה שם) דיתחזור למקומו ויברך וכמו בברהמ"ז. (הגם שדעתו שברכת מעין ג' אינו דאורייתא). ועיין בסימן קע"ח סעיף ה שיש פלוגתא בזה, וכתב שם במ"ב (ס"ק מה) דלכתחילה יחמיר ויברך במקומו.

ברכת מעין ג' אומרו בישיבה: עיין סימן קפג סעיף י' די"א דצריך לאומרה בישיבה, ועי' מ"ב (ס"ק לה), וביאר בשו"ע הרב שם דאף לסוברים דמעין ג' דרבנן מ"מ הואיל והיא מעין ג' של תורה יש לנהוג בה כברהמ"ז, ומסיק דיש לחוש לדבריהם.

וע"ע מדיני מעין ג' בס' רח סעי' י-יא.

אשה מסופקת במעין ג': אינו מברכת עי' מש"כ בח"ב סוסי' קפו.

סימן רי

א. האוכל פחות מכזית. שיעור כזית: שיעור כזית נחלקו בו הראשונים, אי הוה חצי ביצה או שליש ביצה והובאו דבריהם בסימן תפו. וכתבו המ"ב ושו"ע הרב שם דלכתחילה יזהר לאכול חצי ביצה או פחות משליש ביצה, וכדיעבד אם אכל פחות מחצי ביצה לא יברך ברהמ"ז (דסבר דהוי דרבנן ודלא כדלעיל במ"ב סי' קפד) או שאר ברכה אחרונה, דספק ברכות להקל.

ועי"ש במ"ב (ס"ק א) דיש אומרים שנתקטנו הביצים, ושיעור חצי ביצה בזמניהם

דגן אלא ע"י תערוכת יאכל עוד כזית דגן בודאי ועוד כזית שברכתו בנ"ר, ויברך על המחיה ובנ"ר, או יאכלנה בתוך סעודה. ומ"מ הנוהג כשו"ע אין למחות בידו, ע"י מ"ב (סי' רח סעי' ט).

עוגת גבינה, פירות: כתב בשו"ת מנחת שלמה (סי' צא) בעוגה הממולאת גבינה או פירות, צריך לאכול מהעוגה (בצק) עצמה כזית כדי לברך מעין ג' (והמילוי אינה מצטרפת), וכן נראה מהחזו"א (סי' כו ס"ק ח), וכ"כ בברכת הבית (שער טו ס"ק לא). ובשלחן הטהור (סי' רח סעיף ה) כתב דאף המילוי מצטרף לשיעור, שכל התבשיל נחשב כמין דגן ומברך על אכילת כזית מהתבשיל אף שלא אכל ממין הדגן לבדו כזית. (וכן במנחת שלמה שם במילואים דאליבא דשו"ע הרב סי' ריב כשנאפה ביחד ^{ועשה כגוף אחד} ^{אח"כ 1234567} (ואם הגבינה מעורבת בקמח תלוי בפלוגתא שכתבתי לעיל).

אור שבועה: במ"ב (ס"ק א) כתב שאינו מצטרף לשיעור כזית אף שאינו מורגש, ובס' מועדים וזמנים העיר משעה"צ (סי' תפו ס"ק ז) שבפת ספוגית משערין כמות שהיא וא"צ למעך, ובשם הגרשז"א ז"ל הובא (בספר וזאת הברכה בסוף הספר בקונטרס שיעורי אכילה) דרוצה ליישב דברי המ"ב, שאם חללי האור גדולים וניכרים אינם מצטרפים. (וכן נראה מלשון הזרע אמת (סי' כט) דזה מקור מ"ב ומובא בשע"ת דכ' שם "שאין האורים ניכרים וכו'").

אובל ומשקה: כתב המג"א דאין מצטרפין ומביאו במ"ב. ובשעה"צ (אות ה) הביא דיש מפקפקים בזה וי"ל דדוקא לשיעור אכילה דיוהכ"פ אין מצטרפין אמנם לשיעור

האחרונים שהביצים עכשיו נשתנו מכפי שהיו בעת התלמוד, עכ"ל.

נפח או משקל: כתב הרמב"ם (בפ"ה מהל' חמץ ומצה הל' יב) וכן בפירוש המשניות (חלה פ"ב מ"ה) שיש לשער בנפח ולא במשקל, וכ"כ בשו"ע (סי' תנו). אמנם עיין בן איש חי (שמיני א, פנחס יט), ובכף החיים (סי' קסח אות מה-מו) שיש לשער כפי המשקל. ובילקוט יוסף (סי' קסד סעיף יז) כתב דהגם דמדינא יש לשער בנפח מ"מ כיון דאין הכל בקיאין בזה ע"כ אפשר לשער במשקל, וע"ע בשו"ת אור לציון (י"ב, ג) דגם לספרדים יש לשער בנפח, וע"ע בספר זאת הברכה (בסוף הספר בקונטרס לשיעורי אכילה).

עוגת דבש, לעקיק וכדומה: עוגה המעורבת בהרבה תבלינים כתב המ"ב (סי' רח סוף ס"ק מח) שנהגו העולם לברך מעין ג' אף שלא אכל מן הקמח לבדו כזית אלא בצירוף תבלינים, והטעם כיון שכא להכשר האוכל חשיב כגוף המאכל, ומ"מ סיים דלכתחילה יש ליזהר שיהא בקמח לבדו שיעור כזית. ועיין לעיל מה שכתבתי בזה (שם סעיף ט). אמנם ע"י בשו"ע (סי' רח סעי' ט) דלא רק באופן שהוסיף תבלין כגון דבש וכדו' להכשיר העוגה, אלא אף באופן שהעיקר הוא הדבש ומינים אחרים והקמח לא בא אלא להכניס טעם ולהכשיר הדבש, יברך במ"מ ומעין ג' דהקמח נהפך לעיקר. וע"י מ"ב (שם) ובשו"ע הרב (סדר ברכת הנהנין פ"ג ה"ב) דמ"מ יש לחשוש לשיטות הסוברים שאין מברכים מעין ג' על תערוכת דגן רק באופן שיש בתערוכת כזית דגן ואוכל כזית דגן בכדי אכילת פרס, ולכן אם לא אכל שיעור כזית

חצי כזית פת וחצי כזית פירות מו' המינים: מברך מעין ג' (הרב בסדרו פ"ח א"ז, דה"ח סי' ריח אות כו) וי"א לברך בנ"ר (בן איש חי וקיצוש"ע הנ"ל).

חצי כזית פת וחצי כזית משאר פירות: לרוב פוסקים מברך בורא נפשות (כ"מ במג"א ס"ק א וכף החיים ס"ק ג ודה"ח הנ"ל וכ"פ במ"ב ס"ק א).

חצי כזית מזונות וחצי כזית מפירות מו' המינים: י"א לברך מעין ג' (כ"מ בסידורו של הרב) ובבדי השולחן (נט, יא) נסתפק אם יברך על המחיה או על העץ. ובשם הגרשז"א הובא (בקובץ מוריה ניסן תשנ"ב) שיברך על המחיה ועל הכלכלה ועל העץ ועל פרי העץ, וי"א שיברך בורא נפשות (בא"ח וקיצוש"ע הנ"ל וכ"מ בדה"ח). (ועי' מה שכתבתי סי' רח סעי' יג ד"ה או פרי, דבאמר על תנובת השדה יצא על כל מיני פירות).

חצי כזית מעין ג' וחצי כזית בנ"ר: י"א לברך בנ"ר (מג"א הנ"ל ומביאו במ"ב, הרב בסידורו פ"ח אות ז, בן איש חי, שד"ח פאה"ש מע' ברכות סי' א אות כד, וקיצוש"ע). וי"ס שלא יברך כלל אפילו חצי כזית השני הוי פירות (יביע אומר הנ"ל). ועיין שד"ח (שם) דיי"ס דחצי כזית מז' מינים וחצי כזית משאר דברים שאינם פירות אינו מברך כלל, אבל אם הם פירות (שברכתם בפה"ע) מברך מעין ג'. (ועי' קטע לעיל). ובטוב עין (סי' יח, נה), כף החיים (סק"ג), ארץ צבי (סי' כט) כתבו דיברך בנ"ר בכל אופן.

רוב מין פה"ע שברכה אחרונה בנ"ר מעורב עם מיעוט פה"ע ממין ז' שברכתה מעין ג' (אפילו הוי כזית): נראה דמברך בנ"ר דמיעוט בטל ברוב - פתחי הלכה (פ' ז. ז. ח).

אכילה מצטרפים, ובתורת חיים (סק"ד) פסק דאם אכל פחות מכזית ושתה משקה פחות מרביעית (כשיעור כזית) דמצטרפין לרביעית כיון שיש עוד צירוף לחייבו בבורא נפשות משום שיש להסתפק בשיעור משקה אי סגי בכזית, וכתב עוד דכל זה הוא כשאחד מהן ברכתו מעין ג', אבל כששניהם ברכתן בנ"ר ודאי מצטרפין. (אוכל מרוסק דינו כמשקה עיין לקמן ד"ה מאכל מרוסק).

ב' מיני משקין: מצטרפין לרביעית, ובשעה"צ (אות ד) נסתפק בצירוף חצי רביעית יין וחצי רביעית שכר אם מצטרפין לבנ"ר ככל המשקין, או דכיון ששיעור יין יתכן שהוא בכזית צריך לברך מעין ג'. ולצד זה הבנ"ר לא יפטור את היין, דהא לדעת המ"ב (בסי' רב ס"ק מב) בנ"ר אינו פוטר ברכת מעין שלוש, וא"כ יוצא שמברך בנ"ר רק על החצי שיעור של בנ"ר, ואין מברכים על חצי שיעור. ולדעת האג"מ (ח"א סי' ער) וכל הפוסקים דבנ"ר בדיעבד פוטר כל הדברים (עי' מה שכתבתי בסי' רח סעי' יז), א"כ וודאי שכאן צריך לברך בנ"ר.

ונראה דלשעה"צ הנ"ל דה"ה באכל ממין מעין ג' דהוי שיעור כזית לחלק מהשיטות כגון בין 17-27 גרם וח"ש ממין בנ"ר דאינו מברך בר"א.

חצי כזית פת וחצי כזית מזונות: מברך מעין ג' (כ"פ בקיצוש"ע נא סעיף ד ובן איש חי פר' מסעי אות ה, כף החיים כאן ס"ק ד בפרט לסוברים דמעין ג' פוטר מה"ת פת ע' מש"כ בסי' רט). וי"א שאינו מברך כלל (יביע אומר ח"א סי' יב בשם חכמי ספרד).

זמן האכילה להתחייב

בברכה אחרונה

באכילה: המג"א פסק דבעינן שיאכל כזית בכדי אכילת פרס כדי שיתחייב בברכה אחרונה, ומביאו המ"ב (ס"ק א) ושו"ע הרב (בקונ"א סי' תמב סק"ו). וכתב עוד בסימן רז (ס"ק ד) דאם נסתפק אי אכל בכדי אכילת פרס לא יברך ברכה אחרונה, ובשעה"צ (שם ס"ק ו) כתב דספק ברכות להקל, ואין לצרף דעת ר"י דא"צ לבורא נפשות אכילת כזית דהוי דעת יחידאה והר"ל חד ספיקא. אמנם בפנים מאירות (ח"ב סי' כז) כתב דאפילו שהה יותר מכדי אכילת פרס בין באכילה ובין בשתיה ^{מכדי אכילה} כל זמן שלא הסיח דעתו ולא נתעכל יכול לברך, וזה כסברת כנה"ג מובא כמג"א (סק"י) וכן נוטה במוצל מאש (סי' טז) ובתו"ח (סוף סק"ד) דלא ילפינן ברכת הנהנין מאיסורים, וגם לפמ"ג באכילת רשות אין צריך דוקא כזית אלא הנאה, ורוב סוברים דעיקר לגבי ברכה אחרונה הוא הנאת מעיו, ובפרט דבר חם נשאר הטעם בגרונו ובמעיים, ומסיק בתו"ח דעכ"פ בשתיה חמה אפשר להקל בשהה עד כאכ"פ. ועיין באמרי אש (או"ח סי' יב) דהוכיח מהראשונים כמג"א. ועיין כף החיים (אות ז) דכיון דהוי פלוגתא יש ליזהר לא לשהות באכילתו יותר מכדי אכילת פרס. וע"ע מה שכתבתי בסימן קפד סעיף ו.

שיעור זמן אכילת פרס: עיין בחיי משה סי' קפד ד"ה בשיעור שהבאתי שם כמה שיטות בזה.

זמן שתיית רביעית לחייבו בברכה אחרונה. עיין במ"ב שהביא פלוגתת אחרונים אי צריך לשתות כל הרביעית בבת אחת, או

אף ששותה בכדי אכילת פרס, ולהלכה כתב המ"ב דהגר"א פסק דסגי בכדי אכילת פרס וכן פסק בסידור הרב (סדר ברכת הנהנין פ"ח סעיף ו), אמנם במ"ב נראה דמצדד דצריך רביעית בבת אחת וכן מדויק בשעה"צ (ס"ק יב) מלשון השו"ע (סי' תריב סעי' י), וכן מדויק בכף החיים (ס"ק ט מט"ז ומג"א עיין מחה"ש ועוד) וכן דעתו, וכן כתב בערה"ש (סי' רב סעיף ז). ועי' במהר"ם שיק (סי' פה) דכתב דאם אין הפסק (פי' דיש לו סוכר בפיו כל הזמן) בשתייתו מצרפינן לכו"ע עד בכדי אכ"פ. (מה שכתבנו ברכיעית בבת אחת לאו דוקא אלא אפילו בב' פעמים, עיין שעה"צ ס"ק יא, ובסידור הרב סדר ברכת הנהנין פ"ח סעי' ו כתב דשיעור שתיית רביעית אפילו שתה חצי רביעית בחפזן שלא כדרך שתיית רוב בני אדם, ושהה מעט וחזר ושתה אם יש מתחילת שתייה ראשונה עד סוף שתייה אחרונה כדי שתיית רביעית של שאר כל אדם מצטרפים זע"ז, וה"ה אף אם לא הפסיק בינתיים אלא שהה בתוך שתייתו שיעור כזה אין מצטרפים וכן בבה"ל סוס"י תריב).

שתית תה וקפה: נחלקו בו הפוסקים להסוברים דצריך לשתות רביעית בב"א כדי לברך ברכה אחרונה כיון דדרך שתייתו לשתות מעט מעט יברך אף בשהה יותר מכדי רביעית, או צריך לשתותו כשיעור כל משקין בכדי רביעית, (עיין מחה"ש כאן, סי' רד סעיף ז בבאה"ט ושע"ת, כף החיים ודע"ת).

המנהג למעשה:

המ"ב (רי סס"ק א) הביא שמנהג העולם שלא לברך כל ששתאו יותר מכדי שתית רביעית, דיש לחוש לדעה הנ"ל ששיעור משקה כדי שתיית רביעית, (וכן בקיצור שו"ע סי' נא, ו) ומסיק דאנשי מעשה נוהגין שבסוף

(בספר שערי ברכה פ' יד סוס"ק מב מביא בשם בעל שבט הלוי שלדיעות דאפשר לברך על כוס חם אף ששהה יותר מכא"פ, כמור"כ אוכל או שותה דבר קר וקפוא אפשר לברך בר"נ אף ששהה יותר מכא"פ דזה דרכם (כמו קרחון קפוא).

אפילו שתה באופן שהתחייב לברך ברכה אחרונה מ"מ יש ליזהר שלא ישהה הרבה אחר שגמר השתייה בכדי שיעבור זמן עיכול השתיה, דמפסיד ברכה אחרונה ולכמה דעות (בסי' קפד מ"ב ס"ק יח) צריך לברך שוב ברכה ראשונה. (ועיין בחיי משה בסי' קפד מה זמן עיכול שתיה).

משקה חריף: הט"ז (ס"ק א) כתב דיי"ש כיון דמייתבי אינשי דעתייהו בפחות מרביעית א"צ שיעור לברכה אחרונה ומברך אף ששותה מעט. ומג"א ס"ל דדינו ככל המשקין ובעי רביעית, וכ"פ האחרונים (מ"ב סי' קצ סס"ק יד, כף החיים סי' רי ס"ק יב ועוד), ועי' תורת חיים (סק"ג) שפסק כט"ז, (ועיין שעה"צ סי' רז ס"ק ו).

גדר אוכלין ומשקין:

המוצץ פירות: מוצץ בתוך פיו חשיב כאוכל ושיעורו בכזית, כ"כ הפר"ח והביאזהו הפוסקים. וכשלא הכניסם כלל לפיו אלא תופסם בידו ומוצצם, כתב כף החיים (סי' רב ס"ק סג) דהוי כמשקה ובעי רביעית ומוסיף דלסוברים (לעיל ד"ה זמן) דלא ישהה בשתייתו יותר משיעור שתיית רביעית לא יוכל לברך בנ"ר כיון ששוהה יותר משיעור שתיית רביעית.

מאכל מרוסק, לבן וביו"ב: אם ראוי לשתייה דינו כמשקה (סידור הרב פ"ח, ח). ואפשר דכונתו לומר דלא מצטרפים לאוכל

שתייתן מניחים שיעור רביעית שיצטנן וישתה בפ"א, וכן מביא במהר"ם שיק (או"ח סי' פה) דכן נהגו בעל החת"ס ובעל אמרי א"ש וכן הוא נוהג, וכן בערה"ש (רב, ז), שלחן הטהור (ס' רד שם כתב דמצד הדין עד אכ"פ יכול לברך רק תע"ב אם שותה בכדי רביעית), ברכת הבית (שער טז, יד) הוסיף דאם שתה כזית בכדי רביעית ואח"כ השלים לרביעית בכדי אכ"פ מברך (ודלא כברכ"י המובא בשע"ת דס"ל דאין זו דרך שתיה ובטלה דעתו ועיין בשע"ת דדוחהו) והוסיף בכף החיים (סי' רד ס"ק מ) דאם אפשר יפטור ע"י דבר אחר, ואם אין לו יהרהר הברכה בלבד, אמנם אם מניח התה עד שיתקרר ושותהו לרוות צמאו במקום מים לכו"ע יכול לברך (פי' אף לברכ"י הנ"ל דסובר דאין זה דרך שתיה), (משמע מדבריו דתה קר ששתה שלא לצמאו אין מברך כלום, אמנם יתכן דכוונתו לתה בלי סוכר, וצ"ע, אבל עם סוכר לכאורה גם לכף החיים הוי כשאר משקים).

ובחתן סופר (סי' ד) ביאר דע"פ דברי הפמ"ג דשיעור אכילה בכדי אכ"פ נאמר לגבי אוכל כזית ולא לגבי האוכל לשביעה, וברכה אחרונה על שתיה דצריכים רביעית ילפינן מ'ושבעת' עיין מג"א (ס"ק ה ומחה"ש), וע"כ ה"ה לשותה צלוחית מלאדיש רביעיות הרבה ומרגיש בעצמו שביעת שתיה דא"צ בכדי אכ"פ, וכע"ז כ' בשד"ח (פאת השדה מע' ברכות סי' כו).

ויש שהעידו על גדולי דורינו ששתו בכדי אכילת פרס וברכו (עיין דעת תורה סי' רד דכן נהגו בעל שו"מ ובעל מנ"ח, עי' מנחת חינוך מ' שיג, מהר"ם שיק ס' רסג, תו"ח סוף סק"ד, ועיין בספר דינים והנהגות בשם החזו"א, שמירת שבת כהלכתה סי' גד ס"ק צו בשם הגרשו"א). וכן פסק בערוך לנר (כריתות יג. ד"ה ספק) ועי' שע"ת (סי' ר"ד ס"ק יב).

ביצה: לאלו הסוברים דמברך עליה אף שגומעה כשהיא חיה חשיבא אוכל ולא משקה, (עיין מה שכ' סי' רד סעיף ז, שו"ת חת"ס יו"ד יט, מהרש"ם ח"ג שנח, קצה המטה על מט"א תריב ס"ק יב, אור שמח הל' טומאת אוכלין פ"ח הל' יג, הר צבי אור"ח קא, בצל החכמה ח"ג קיז). ודלא כר"ש קלוגר בספר החיים (סי' תריב) דס"ל דהוה כמשקה, וע"ע בספר מכתבי תורה (גור סי' צא).

משקה שהוא מפל לאוכל: מצטרף לשיעור כזית - מ"ב.

מברך תחילה ברכה הראויה. לרוב ראשונים צריך לברך ברכה ראשונה הראויה אף כשאוכל או שותה כל שהוא, (עי' מ"ב ס"ק ג ואף פירור אחד דק כקמח - שו"ע הרב ס' קסח, יט) והטעם כתב הרי"ף (מובא בכ"י) דאסור ליהנות מהעוה"ז בלא ברכה. ובכסף משנה (פ"ג מהל' ברכות הל' יב) כתב הטעם דחששו שמא ימלך ויאכל כשיעור ונמצא שהיה צריך לברך ואין בידו לתקן עי"ש. ובכ"י (סע' א) הביא רבינו יונה דהאוכל פרי פחות מכזית מברך שהכל ובשם ר' אחא משבחה הביא דלא יברך כלל (ועיין מור וקציעה בקונטרס לחם לשבע שהביא ראיות לשיטתו, ואין הלכה כן).

ולאחריו אינו מברך כלל. הטעם עי' במ"ב (ס"ק ד ושעה"צ) דבפת כתוב ואכלת ושבעת וברכת, ואין אכילה בפחות מכזית וכן תקנו חז"ל כעין זה בשאר ברכות, ועוד טעם דגרע מברכה ראשונה הוא משום דלא תיקנו בברכה אחרונה טעם דאסור ליהנות בלא ברכה (ועיין ב"י סד"ה אבל ברכה וכ"מ בתוספות ישנים שבת כג.). וגם טעם הכס"מ ליתא דסיים אכילתו. ולענין שתיית משקין תקנו ברביעית

(דכזה איירי התם), אבל לגבי שיעור ברכה אחרונה הוי כאכילה ושיעורו בכזית, וכן מבאר חילוק זה באמרי בינה (סי' טז) וע"ש טעמו, וכן מביא ראיה לזה בעל מחבר שו"ת בצל החכמה (מודפס בקונטרס זכרון יהושע). ועי' חזו"א (טבול יום סי' ד ס"ק יט) דסובר דלגבי שיעור רביעית וכזית תלוי אם הוא דרך אכילה או שתיה.

ועיין שו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' קו אות ד) דגדר משקה כל ששותה בלא שום לעיסה ואינו זקוק להפוך בפה עם הלשון, עיין שו"ע הרב (סי' קנח סעיף ח), ועי' מג"א (ס' רח ס"ק ח).

באוכל לכן לכאורה תלוי באוכל עם כף דיהיה דינו כאוכל, ובשותה דינו ברביעית כנ"ל ועי' להורות נתן (ח"י ס' כב, וקובץ מבית לוי ח' טו).

משקה שנקרש: עיין מ"ב (סי' קנח סקי"ד, לגבי נט"י) דאם אינו טופח ע"מ להטפוח חשיב כאוכל (מ"ב סי' קנח סקי"ד, שו"ע הרב סעיף ז), (ואפשר דיש לדמות דין ברכה לשם) ובשעה"צ שם מביא דיש פוסקים דחשיב משקה, ועיין בסידור הרב (פ"ח סעיף ח) שכתב דאפילו טופח ע"מ להטפוח חשיב כאוכל. ויש מחלקים דמשקה שקרש או קפא ללא עירוב ד"א כגון קרחונים וכיו"ב דינו כמשקה, ובעירב עמו גם אוכלין דינו כאוכל (בצל החכמה ח"ג סי' קיד) (ונפק"מ לגבי גלידה וכדו'). ועי' לעיל בשם חזו"א.

דבש: עיין מ"ב (שם) דאם קרוש דאינו טופח ע"מ להטפוח דינו כאוכל, ואם אינו קרוש כל כך, לט"ז חשוב משקה ולמג"א נחשב כאוכל, ועיין שו"ע הרב שם (סעיף ז) די"א דרבש אינו יוצא מתורת משקה לעולם.

[אוצר החכמה]

דעת הרשב"א דבעינן שיאכלה כולו עם הגרעין כדי שיחשב כאוכל בריה שלימה אף בדבר שאין הדרך לאכול גרעינו.

דעת רבינו יונה שדבר שהדרך לאוכלו עם הגרעין צריך שיאכל הגרעין ואז דוקא חשיב בריה, ודבר שאין הדרך לאכול הגרעין אף אם אכל הגרעין לא חשיב אכילה כיון שאין דרך אכילה בכך ול"ח בריה (כן פשטות דבריו וכן ביארו המג"א. ובד"מ מסתפק דאולי יודה לרשב"א דבאכל הגרעין נחשב כבריה אף שאין זה דרך אכילה).

ולמעשה פסק הרמ"א שאם לא אכל הגרעין לא חשיב בריה, והמג"א ביארו דס"ל לחוש לשיטת הרא"ש ואיירי בדבר שהדרך לאכול גרעינו ואז אם לא אכלו אין נחשב כבריה וכ"פ שלחן הטהור ובסידור הרב (פ"ח אות ט). אמנם המ"ב ביאר שצריך שיאכל הגרעין, אפילו הוא מין שאין דרך לאכול הגרעין, ומ"מ כתב דאם אכל מה שבתוך הגרעין הוי בריה כיון שאכל מה שראוי לאכול ממנו.

אם קליפה מחסרת הבריה: כתב ערוה"ש (סעיף ד) כשקלף את הקליפה הדקה שעל האגוז או הקטניות (ה"ה בהקליפות של חומס וצ"ע לגבי קליפה האדומה שעל בוטנים) לא חשיב בריה, אבל בקליפה הקשה דאגוזים וכיו"ב אינו מעכב. ועיין הר"ר צבי (סי' קא) שנסתפק אם יש לדמות קליפה הקשה לגרעין (שם דן לגבי קליפת ביצים).

חסרון מועט בגוף הפרי: בעולת תמיד כתב דאין נחשב לבריה כל שנפל ממנו ואף מעט, ועיי' מג"א. והא"ר ובערוה"ש (סעיף ד)

כמו שמצינו לענין חיוב השותה משקין אסורין. עוד טעם דלא מברכים ברכה אחרונה על פחות מכזית כיון דהנאתו מועטת הוי כנתעכל מיד כמו שכתבו דזה הטעם דלא מברכים על ריח ברכה אחרונה - מהר"ם שיף (סוף מס' חולין דרושים נחמדים בתחילתו).

דבר שהוא כברייתו. מין הבריה: בשו"ע נקט ענב או רימון, וכתב הפני יהושע (ברכות לח: ד"ה אא"ב וכן בהר"ר צבי סוף סי' קא וקי') דמסתבר דרק בז' מינים איכא חשיבות בריה, דכיון דבשיעור שלם צריכים ברכה חשובה (מעין ג') דנשתבחה בהן ארץ ישראל יתכן גם בפחות משיעור יברך, וכ"כ מור וקציעה. אמנם במג"א, אליהו רבה וחות יאיר (סי' קט) כתבו דה"ה לכל פירות קטניות או דג, ומביאם במ"ב (ס"ק ה) ושעה"צ (סק"כ), וכ"פ הגרשז"א זצ"ל במנחת שלמה (סי' צא), וכן מבאר בתו"ח (ס"ק ד) וציץ אליעזר (ח"א סי' כ). ובאשל אברהם נסתפק גבי גרגיר תירס אי חשיב בריה, ועיין בשלחן הטהור דאף גרגר שומשום שקטן מאוד חשיב בריה. (ובשו"ת אור לציון כתב דהפלח של תפוז וכדו' חשוב בריה).

אם גרעין מחסר הבריה: נחלקו הראשונים בדבר זה:

לרא"ש אם אין הדרך לאוכלו אין ממעט מבריה, וע"כ אף שלא אכל את הגרעין מברך ברכה אחרונה. (וכל זה אם הביאו לפניו הפרי עם גרעיניו ונהנים מברייתו אבל אם הביאו לפניו ללא הגרעין אינו חשוב בריה, כ"כ הרא"ש מובא בב"י, ועי' סידור הרב פ' ח, ט שלחן הטהור סע' ב, ברכת הבית טז, יא).

מברך כלל ויש מסתפקים לומר שעל דבר שהוא כברייתו כגון גרגיר של ענב או של רימון שמברכין לאחריו אע"פ שאין בו כזית לכך נכון ליזהר שלא לאכול בריה פחות מכזית: הגה ולא מקרי נריה חלל אם חללו כמות שהוא חלל אם לקח הגרעין

¹²³⁴⁵⁶⁷אח"ח

^{אח"ח}התכח

שאכל בריה ומסיק דצ"ע.

ספק ספיקא: אכל ספק שיעור כזית ואח"כ אכל בריה (ונשאר ספק שיעור) פסק בשו"ת האלף לך שלמה (סי' פח) דלא יברך (כיון שכבר נפטר בספק ראשון שוב אין להצטרף לספק שני) "אא"כ אכלם יחד", ע"ש, (ומשמע מדבריו דבס"ס אומרים ברכה, ועי' בפרמ"ג פתיחה להלכות ברכות ובחיי אדם כלל ה' סעיף ו' ומה שכתבתי בכללי ברכות פ"ב סעי' טז דגם בס"ס אמרינן ספק ברכות להקל).

טוב ליזהר שלא לשתות אלא פחות מכזית או רביעית. עיין מ"ב (ס"ק י) דאף דבשו"ע כתב דטוב ליזהר לגבי יין, ה"ה לשאר משקים, ועיין סידורו של הרב (פ"ח אות א) דמביא דין זה רק לגבי יין (ועיין תו"ח סק"ח דמבאר דמתוס' יומא (עט. ד"ה ולא) וסוכה (כו. ד"ה ולא) נראה דהספק ביין ולא בשאר משקים אבל מתוס' בברכות (מט: סוד"ה ר' מאיר) נראה דהספק גם בשאר משקים וע"ש דדן בזה). ודיעבד שכבר שתה כזית יזהר עכ"פ שלא לשתות רוב רביעית ומכ"ש כביצה שהוא שני שלישי מרביעית (מ"ב ס"ק יב). ולא יברך ברכה אחרונה עד שישתה רביעית (כ"פ מ"ב לעיל קצ' ס"ק יד ודלא כט"ז שס"ל דדי במלא לוגמיו בבת אחת עי' מש"כ לעיל סימן זה), (בקידוש אם לא ישתה יין בתוך סעודה יזהר לשתות רק מלא לוגמיו ולא יותר, שלא יכנס לספק ברכה אחרונה ועדיף שיכוון לפטור בבהמ"ז, עי' בה"ל סי' קעד סעי' ז ד"ה וכן פוטר).

ס"ל דהנופל מעט ע"י בישול מה שדרכו ליפול אינו מחסר מבריה. אבל במ"ב (ס"ק ח) כתב דאפילו מה שנופל קצת ע"י בישול מחסר מבריה (עיין שעה"צ ס"ק כג).

ליזהר שלא לאכול בריה. בשו"ע הביא דיש מסתפקים אם לברך על בריה הפחותה משיעור כזית, ולכן יש ליזהר שלא לאכול בריה פחות מכזית. (ויש לציין דהרמב"ם ורי"ף לא חששו לבריה, עיין ב"י ושעה"צ ס"ק כד).

וכתבו האחרונים דהרוצה לאכול בריה יחסר ממנה מעט קודם אכילה שלא יכנס בספק (כף החיים ס"ק כ, דרכי חיים ושלום סי' רצט). ומשמע שלא יברך על שלם, וכן בא"ר (סי' רב ס"ק א) שכדי שלא יבוא לספק ברכה אחרונה לא יברך על פרי שלם, אלא ישברנו (לגמרי - ברכת הבית טז, י) קודם, וכן במטה אפרים (סי' תר סעי' י' ושלחן הטהור) דטוב ליקח הגרעין קודם הברכה או למעך אותם שאז ביטל מהם דין בריה. אבל בבן איש חי (פר' מטות אות ה) כתב דיכול לברך על פרי שלם (וכן עדיף דמברך על שלם) ולא יכניסנו לתוך פיו רק מקצתו וחותר מקצתו בשיניו ויבלע ויחזור ויאכל המקצת הנשאר, ואם הפרי קטן מאד שא"א לעשות זה ימשוך ידו ממנו אם לא אוכל כזית. ועיין בהר צבי (סי' קי) דליחשב בריה לא מהני מה שהובא לפניו שלם אלא תליא שבשעת אכילתו כשהכניס לפיו היה שלם ואפילו אח"כ פולט הגרעין, מ"מ חשוב

ממנו לא מקרי נריה (הר"י פ' כ"ד מזכין וז"י נסס רש"א) ויש מסתפקים עוד בברכה אחרונה של יין אם מברכין אותו על כזית לכן מוב ליזהר שלא לשתות (אלא) פחות מכזית או רביעית:

ב הטועם את התבשיל אינו צריך לברך עד רביעית ואפילו אם הוא בולעו וי"א שאם הוא בולעו טעון ברכה ולא פטרו את הטועם אלא כשחוזר ופולט ואז אפילו על הרבה אינו צריך ברכה: הגה וספק נרכות להקל:

(ג). הטועם בערב שבת מאכלי שבת משום טועמיה חיים זכו ודאי מתכוון לאכול ולכו"ע יברך (כף החיים סקכ"ג).

ואפשר להסביר דהאוכל בצורה שהדרך אכילה בכך אפילו שאינו מתכוון להנאת מאכל מ"מ צורת אכילתו מחשיבתו לברך לאפוקי טועם שאינו דרך האוכלים אלא לטעימה בעלמא.

עיין במנחת שלמה (סי' יח אות ה) דתמה איך מברכים בפה"ג על כוס של קידוש ובהמ"ז באופן שאינו שותה כלל להנאתו אלא עיקר השתיה הוא רק כדי לקיים המצוה או מפני שאסור לאכול ולשתות בלא קידוש והבדלה ומה ששותה הוא רק מפני שהמקדש צריך לטעום, ובפרט בד' כוסות איתא בסי' תעב סעי' י דאפילו יין מזיקו ומשמע דגם מברך, וכן העיר מטעם הנ"ל מה שכתוב בסי' רד סעי' ח לגבי האוכל לרפואה, וכן צ"ע ממ"ב (שם ס"ק מב, שעה"צ ס"ק ל) והרי לדעת המחבר (סי' רי) מטעמת אין צריך לברך והטעם שאין כונתו לאכילה עי' מ"ב (ס"ק יט) ואפילו לדיעה שניה דאם בלעו מברך גם קשה מ"ש מאוכל מחמת אונס עי' סי' רד סעי' ח דאינו מברך עי' מ"ב (שם ס"ק מה) וגם כאן הוי כאונס מהשמים, וע"ש מה שמסביר בזה דברכת פה"ג אינו לבטלה אפילו

ב. הטועם את התבשיל. ובולעו: פליגי הראשונים והובאו ב' הדעות בשו"ע ולא הכריע. ורמ"א פסק דספק ברכות להקל ולא יברך, ומג"א פסק דיברך. והסכמת כמה אחרונים כרמ"א דלא יברך, ומסיק במ"ב (ס"ק יט) שלכתחילה יכוין גם ליהנות מהטעימה ואז יכול לברך. ובכף החיים (ס"ק כ"ב) הכריע דטועם אחר גמר בישולו יכוין גם לאכילה, ובטועם קודם גמר הבישול יזהרו הברכה בליבו.

ובשפולטו: א"צ לברך, כיון דכונתו רק לטעימה וליכא רק הנאת החיך, וכ' מג"א דלפי זה אף כשלועס ופולט א"צ לברך. ולכתחילה אין לפלוט המאכל משום כל תשחית (עי' מה שכתבתי לעיל סו"ס קעא אות ד), אלא יבלע ויכוין ליהנות (כף החיים ס"ק כט). וכשבירך על המאכל ע"מ לאוכלו ושוב נמלך ופלטו מפיו, כתב בשו"ת קול גדול (סוף סי' עב) דאין ברכתו לבטלה דלסוברים שהשח בעוד המאכל בפיו לא חשיב הפסק בין הברכה לאכילה (עיין סי' קסז סעיף ו) דתחילת לעיסתו נחשבת כאכילה, שאני בטעימה דלא איכווין לאכול רק לטעום ועיין כף החיים (סי' קסז סקמ"ה), ובבה"ל (סי' קסז ס"ה) שהביאו פלוגתא בזה.

טעימת מאכלי שבת: עי' מ"ב (סוף ס"ק

סימן ריא. דיני קדימה בברכת הפירות. ובו ו' סעיפים:

א היו לפניו מיני פירות הרבה אם ברכותיהם שוות ויש ביניהם ממין שבעה מקדים מין ו' אע"פ שאינו חביב כמו המין האחר ואם אין ביניהם ממין שבעה מקדים החביב ואם אין ברכותיהם שוות אפילו יש בהן ממין שבעה כגון צנון וזית איזה מהם שירצה יקדים ואפי' אינו חביב ויש אומרים שגם בזה צריך

דא"צ לפלוט ולברך דאין זה אכילה חדשה). ועוד י"ל דלסוברים דבעודו לועס המאכל וקודם שבלע הפסיק א"צ לברך שנית דכבר חלה הברכה על הלעיסה, עיין סי' קס"ז מ"ב סקל"ה, וכאן נמי שיורי מאכל שבפיו כבר בירך עליהם. ומצאתי מפורש באשל אברהם (תניא ס"ס וו) דכתב דבכה"ג אין צריך לברך.

סימן ריא

א. ברכותיהם שוות. שלם וחצי: בין שהם ממין אחד משבעת המינים או שניהם אינם ממין ד' ואפי' אין ברכותיהם שוות, אם אחד שלם ושני חצי, מברך על השלם אפילו החצי חביב עליו יותר (מ"ב ס"ק ד ושעה"צ ס"ק ה ומשום הידור מצוה עי' ריש סי' קסח).

שלם: עיין בשע"ת (סי' רב ס"ק א) שפרי שקליפתו החיצונה אינה ראויה לאכילה אין שבירתה גורעת משלמות הפרי, ועיקר הפרי הוא המאכל שבתוך הקליפה ואם הוא שלם שפיר דמי, וא"כ אף אם ישבור את קליפת האגוז כל שהאגוז עצמו ישאר בשלמותו אין כאן חסרון בגדר "שלם". וכע"ז כתב כף החיים (סי' רב ס"ק ד) דפרי שצריך קליפה, יקלפנו לפני הברכה, ויזהר כשקולף לא לשברה שיסאר שלם, וכן כשפותח לראות תולעים, יסתום בחזרה שיראה שלם. (ועי' בכללי ברכות פ"י סעי' ו מה שכתבתי שם עוד). ועי' ברכות (לט:) דמשמע דהדין דשלם וגדול שייך

אינו שותה דמודה להקב"ה שנתן לו יין לקיים המצוה והשתיה רק שלא יהיה נראה דהוי לבטלה ע"ש באריכות. (ועי' בספר פני השלחן עמ' שו דמסביר דיש לחלק בין סימן זה לסי' רד ע"ש).

לועס מסטיק: אף שאינו בולע גוף המאכל מ"מ נראה דמברך, עיין סי' רב סעיף טו ומ"ב שם ומ"ב סי' קסז (ס"ק לה בשם ח"א), ובפרט שזה עשוי לכך, הריהו חשיב מאכל אע"פ שכוונתו לפולטו, וכן באור לציון (ח"ב סי' יד הלכה ח), וביע אומר (ח"ז ס' לג).

עישון טבק: נסתפק המג"א (ס"ק ט) אי הוה כאכילה וכפולט וא"צ לברך, או כריח ומברך אף בלא בליעה, ומכ"ש בעישון שהרבה שבעים ממנו. והסכמת האחרונים (מור וקציעה, מחזיק ברכה, שע"ת, מ"ב ס"ק יז) דאין לברך.

ופולטו: האוכל כשיעור הראוי והקיא מה שאכל, אם צריך לברך ברכה אחרונה, עיין מש"כ לעיל סי' קפד אות ו'.

מאכל שנשאר בפה אחר שבירך ברכה אחרונה: כתבו בפתחי הלכה (מכתבים כג) ובאור לציון (פ' יב סעי' מו א' מח) דא"צ לברך, שמה שנשאר בפה אין זה אכילה חדשה, ומסתם כשבירך ברכה אחרונה נתכוון על מה שבלע ועל מה שבפיו לא הסיח דעתו (וכיוצא מי שיצא לחוץ הבית והמאכל בפיו נראה